

„NAŠA NOŠNJA JE NAJLJEPŠA!” Promišljanje narodne nošnje u svjetlu teorije afekta na primjeru djelatnosti Posudionice i radionice narodnih nošnji

PRETHODNO PRIOPĆENJE
39-028.22(316:572)(316.642.2)

Marija Gačić

Heritage Chaser – Platforma za primijenjenu etnologiju

Ovaj pokušaj novog čitanja narodnih nošnji na primjeru djelatnosti Posudionice i radionice narodnih nošnji aplicira teoriju afekta na naizgled iscrpljenu temu u hrvatskoj etnologiji.

Ključni pojmovi: narodna nošnja, teorija afekta, afektivni potencijal, Posudionica i radionica narodnih nošnji, obnova nošnji nakon rata, izbor najboljih rekonstruiranih nošnji.

Narodne nošnje danas mnogo su više od primjerka tradicijskog tekstila. Njihovo značenje proteže se na razne simboličke razine, a uvelike se temelji na njihovom afektivnom potencijalu. Iz potencijala, tj. kapaciteta pojedinca da djeluje i da se na njega djeluje proizlazi afekt (usp. Škrbić et al. 2016: 65). Na to upućuju brojne uporabe narodnih nošnji: u nastupima folklornih društava, u religijskim događanjima ili pak prilikom različitih političkih ceremonija. Brojni su primjeri ovih uporaba, no nešto više u ovom kontekstu razmišljat ću

na primjerima djelatnosti Posudionice i radionice narodnih nošnji. Konkretno, jedan od primjera bit će aktivnosti vezane za projekt obnove narodnih nošnji nakon Domovinskoga rata, dok će drugi primjer biti „Obnavljamo baštinu” Revija rekonstruiranih narodnih nošnji.

Naglasak ovoga teksta je na pokušaju novoga načina čitanja narodnih nošnji kao dijela materijalne kulture, koji se puni značenjima te komunicira različite poruke. Kao teorijski oslonac poslužit će nam teorija afekta. Afekt se u literaturi definira „kao međudnos, kao mogućnost međudjelovanja, a ne kao uzročno-posljedičnu vezu pri kojoj su silnice ireverzibilno upućene samo u jednom smjeru. On je ujedno *proces* kojim se ti odnosi stvaraju” (ibid.). To će reći da je narodne nošnje moguće promatrati kao materijalnu kulturu koja stvara značenja i koja dopušta da se u nju značenja upisuju; kao predmete koji izazivaju različite učinke kod onih koji ih promatraju, odijevaju; kao dio kulture koji se katkada koristi kako bi izazvao osjećaje ili emocije kod pojedinaca ili skupina. Jonas Frykman i Maja Povrzanović Frykman tako govore o tome kako predmeti otjelovljuju ili pokreću afekte i proizvode afektivne atmosfere (Frykman i Povrzanović Frykman 2016: 17).

Radeći u Posudionici nekoliko godina na organizaciji kulturno-edukativnih programa, zaključila sam da se velik naglasak u našem radu stavljao na vrijednost narodnih nošnji u kontekstu njihove izrade, odnosno vješto i lijepo izrađenih ukrasa, aplikacija, ali i jedinstvenosti narodne nošnje u kontekstu lokalne zajednice iz koje potječe. Tako se na posudioničkim izložbama često moglo susresti jedinstvene primjerke narodnih nošnji iz svih krajeva Hrvatske. No, susrećući i slušajući posjetitelje tih izložbi, često se ponavljao jedan način promatranja izložbe. Naime, uglavnom starija populacija posjetitelja, ali i oni mlađi, radoznalo su na izložbama tražili narodnu nošnju svojega kraja. Tek ako bi je našli, izložba je za njih dobivala poseban smisao. Tada se često mogla čuti i ova rečenica: „Svaka čast drugima, ali naša nošnja je najljepša!” Rečenica je to koja odražava subjektivni odnos prema narodnoj nošnji kraja iz kojega osoba potječe, no još više ona upućuje na to da narodna nošnja kao dio materijalne kulture sadržava čitav niz simboličkih značenja koja kod pojedinaca izazivaju različite učinke. U ovom slučaju riječ je o emocionalnoj poveznici s rodnim krajem, što samim time konkretnu narodnu nošnju u očima pojedinca čini najljepšom i najvrjednijom. No, potrebno je istaknuti da se afektivnost nekog predmeta ne može promatrati kao nezavisna kategorija. Prakse ljudi s tim predmetima i njihovo razumijevanje predmeta otkrivaju afektivni naboj tih istih predmeta (usp. ibid.).

Sljedeći primjeri djelatnosti Posudionice i radionice narodnih nošnji uputit će na afektivni potencijal narodnih nošnji koji proizlazi iz njihove uporabe u različitim okolnostima, ali i na utjecaj Posudionice u kreiranju kulturnih politika narodnih nošnji u hrvatskom društvu kroz različite djelatnosti.

Projekt obnove narodnih nošnji nakon Domovinskog rata u novinskim člancima

Devedesete godine dvadesetog stoljeća smatraju se prekretnicom u hrvatskom društvu. Ponovno ustrojstvo države zahtijevalo je i čvrste oslonce za izgradnju nacionalnog identiteta. Narodna nošnja postala je jedan od tih stupova. Na tome tragu je i projekt obnove nošnji iz ratom stradalih područja Slavonije, Baranje i Srijema, kojemu je Posudionica i radionica narodnih nošnji bila na čelu. Vrijedna je to inicijativa pokrenuta zbog potrebe i želje za pružanjem pomoći tadašnjim posudioničkim suradnicama s terena, koje su godinama ranije za Posudionicu radile posebne tehnike ukrašavanja tekstila po narudžbi, tkale platno ili plele oglavlja. O tome 1992. godine govori tadašnji upravitelj Posudionice Josip Forjan: „U studenome 1991., kada je kulminiralo proganjanje nesrpskog pučanstva iz ratom zahvaćenih i okupiranih krajeva Hrvatske, zbog čega je sve akutnijim postao problem socijalizacije sve većeg broja prognanika u novoj sredini, ali i ekonomski problem njihova zbrinjavanja, započeli smo akciju uključivanja prognanika u djelatnost naše radionice, odnosno zapošljavanje uglavnom seoskih žena odgovarajućih sposobnosti na poslovima izrade različitih dijelova tradicijske narodne nošnje i tekstilnih rukotvorina” (Šigir 1992). Projekt je popraćen novinskim člancima, od kojih jedan nosi naslov *Tajne stoljetnog umijeća*, a unutar njega nalazi se manji odlomak s naslovom *Spas u pravi čas*.

Svojim istraživanjem o javnim uporabama narodnih nošnji u istočnoj Slavoniji od 90-ih godina 20. st. do danas, utvrdila sam da su narodne nošnje kroz cijelo dvadeseto stoljeće pa do danas mijenjale svoj status u hrvatskom društvu. U kontekstu ratnoga uništavanja narodne nošnje adresira se kao *narodno ruho*, *narodno blago*, koje se pomno čuvalo u seoskim škrinjama (usp. *ibid*). Narodna nošnja postala je simbol aktivnog otpora kroz želju za opstankom vlastitog i kolektivnog identiteta, kako se vidi u rečenici iz članka: „... dio je prognanika u svoje zavežljaje stavio i tradicijsko ruho u želji da sačuva barem dio identiteta, svoga i svojega sela” (*ibid.*). Slika prognanika

koji u zaveŕljaj sprema onoliko koliko moŕe ponijeti uistinu nikoga ne bi mogla ostaviti ravnoduŕnim. No, ako se među tih nekoliko dragocjenih predmeta nađe i narodna noŕnja, pretpostavlja se njezina iznimna vrijednost i značenje. Postupak s narodnom noŕnjom, poput ovoga, upućuje na vaŕan element etnografskog pristupa afektu: tzv. umještene prakse (usp. *ibid*). U ovome novinskom članku narodne noŕnje dobivaju ulogu simbola narodnog duha – duha naroda koji je pod pritiskom i progonom, upravo zato ŕto dolaze iz srediŕta ratne agresije. Zagreb, i u njemu Posudionica i radionica narodnih noŕnji, u ovom slučaju je utočiŕte: mjesto u kojemu, pak, te iste noŕnje ostvaruju svoju ulogu otpora, nade i vjere u budućnost.

Projekt je konačno javnosti predstavljen putem izloŕbe „Zlatne ruke prognanica”. Vijest o izloŕbi brojne su novine prenijele na svojim stranicama. Tako u *Vjesniku* piŕe u zaključku članka o otvorenju izloŕbe u Varaŕdinu: „Tako je, ne samo spaŕen i sačuvan jedan specifičan dio hrvatske kulturne baŕtine, već je i nastavljena tradicija izrade hrvatskih narodnih noŕnji. Neprijatelj svojim sistematskim uniŕtavanjem i tog dijela hrvatske baŕtine nije uspio uniŕtiti ni sve materijalne ostatke, a pogotovo ne duhovne stečevine hrvatske kulture, koja se, kako ovaj primjer pokazuje, ponovo materijalizira u novim kulturnim dobrima, ŕto će i dalje svjedočiti o stoljećima dugoj hrvatskoj kulturi – pa i ovoj tradicionalnog narodnog odijevanja” (Kusin 1993). Ovdje je vaŕno uočiti poimanje narodne noŕnje kao dijela materijalne kulture, ali ipak na granici između materijalnog i nematerijalnog. Baŕ kao sredstva pomoću kojih je pojedince moguće navesti da se osjećaju nacionalno povezanima (Noyes i Bendix 1998: 108). Bolje rećeno, narodna noŕnja smatra se moćnim predmetnom koji u sebi sadrŕi sve duhovne kvalitete naroda koji ju je izradio. Briŕe se tu kategorija pojedinca. Vidljivo je to u primjeru drugog članka o istoj izloŕbi u kojemu autor kaŕe: „... jedinstven je prikaz hrvatskog folklornog fundusa, iniciran i nastao u trenucima kada je u ratnom razaranju naŕe domovine postojala bojazan da zauvijek nestanu tragovi duhovnih postignuća hrvatskog naroda” (Putarek 1993). Iako narodnu noŕnju tada, a ni danas, ne moŕe i ne zna izraditi svatko, nego samo vjeŕti pojedinci, ona, jednom izrađena, postaje dio pretpostavljenog kolektivnog znanja, koje je ovom posudionićkom akcijom sačuvano od propasti i zaborava.

Za projekt obnove narodnih noŕnji nakon rata vezana je i inicijativa Ministarstva kulture, Etnografskog muzeja Split i Posudionice i radionice narodnih noŕnji za darivanje narodnih noŕnji Gradskom muzeju Vukovar,

2000. godine. Osim realnog popunjavanja muzejskog fundusa, fizički povratak narodnih nošnji na ratom opustošeno područje Vukovara i Iloka značilo je i simbolički otpor ratnoj sili. Akciju prikupljanja narodnih nošnji pokrenuo je Gradski muzej Vukovar pod nazivom „Ruho opstojnosti, potpore i nade” (Gligorević 2000: 9). Narodne nošnje u tom trenutku dobivaju nova simbolička značenja, uz već postojeća. Kreira se novi kolektivni stav prema nošnjama kao simbolu neuništivosti, snage i vjere u budućnost. To dodatno upućuje na to da je narodna nošnja predmet koji omogućuje pojedincima i kolektivima da izvode identitete koji nisu izraženi kroz svakodnevnu odjeću (usp. Shukla 2015). To značenje svakako se puni isticanjem činjenice da su pojedine narodne nošnje izradile upravo prognanice iz okolice Vukovara.

U kontekstu navedenih primjera potrebno je razlučiti nekoliko elemenata. Usred ratnog razaranja i izravne prijetnje nacionalnom identitetu narodne nošnje postaju jedan od stupova nositelja koji održavaju taj identitet. Iako se ratno razaranja nije dogodilo u jednakoj mjeri u cijeloj Hrvatskoj, narodne nošnje postaju sukus narodnog znanja i duhovnog blaga cijelog naroda, a posebno u istočnoj Slavoniji. Iz angažmana Posudionice i radionice narodnih nošnji u projektu obnove nošnji proizlazi aktivna kulturna politika, koja u određenoj mjeri utječe na kreiranje društvenog položaja narodnih nošnji izvan konteksta folklornih društava, u kojima se nošnje danas zapravo najčešće susreću. Narodne nošnje se, djelovanjem Posudionice, pojavljuju na sportskim događanjima ili političkim, noseći određenu poruku koju s namjernom kreiraju osobe koje se u nošnju odijevaju, organizatori koji žele na svojem događanju ljude u narodnim nošnjama, ali značenje se mora formirati kroz interakciju s ljudima koji te narodne nošnje promatraju.

„Obnavljamo baštinu” Revija rekonstruiranih narodnih nošnji

U prethodnom poglavlju spomenuto je kako je narodna nošnja kolektivna svojina, bez obzira na to što je zapravo izrađuje pojedinac ili nekoliko njih. Da se o toj značenjskoj razini u djelatnosti Posudionice poprilično razmišljalo, svjedoči kreacija Revije rekonstruiranih narodnih nošnji „Obnavljamo baštinu”. Od 2011. godine ona se održava u Trnjanima kod Slavonskoga Broda u suradnji s lokalnim kulturno-umjetničkim društvom „Lovor”. Revija je natjecateljskog karaktera, a u Slavoniji je iznimno dobro prihvaćena jer su tzv. izbori ljepotica u narodnim nošnjama u tom kraju vrlo učestala pojava.

No, ovo natjecanje ipak se od ostalih razlikuje po tome što se samo jedna nagrada dodjeljuje osobi koja je odjevena u narodnu nošnju, a sve ostale nagrade dodjeljuju se osobama koje su narodnu nošnju izradile. Na svim ostalim natjecanjima u narodnim nošnjama nagrade se dodjeljuju osobama u narodnim nošnjama te se uglavnom prešutna prednost daje nošnjama za koje se (u)tvrđi da pripadaju starijem sloju tradicijskog odijevanja. Dakle, još jedna razlikovna kategorija je i činjenica da se na „Obnavljamo baštinu” mogu prijaviti i natjecati isključivo narodne nošnje izrađene u novije vrijeme. Poželjno je, k tome, da se osoba koja je nošnju izradila osobno pojavi na natjecanju i stručnoj komisiji prenese iskustvo izrade, motivaciju, putove stjecanja znanja i vještina. Kroz natjecanje je do danas prošlo stotinjak natjecatelja i natjecateljica, a svi do jednoga vrsni su poznavatelji narodnih nošnji svojega kraja te vješti u izradi različitih ukrasa, vezova, krojeva i usvajanju novih vještina. Tijekom godina revija je s regionalnog prerasla u nacionalni kontekst, a posljednje dvije godine dobila je međunarodni karakter. Ovaj projekt još jedan je prilog tvrdnji da je Posudionica i radionica narodnih nošnji autoritet u području primjene narodnih nošnji, a svojim praktičnim pristupom neprekidno preispituje, proširuje i utvrđuje pojam narodne nošnje i njegov opseg u suvremenom hrvatskom društvu.

Primjer ovoga natjecanja dobar je za promišljanje narodnih nošnji danas. One će se danas najčešće naći na folklornoj sceni, ali mogu se vidjeti prilikom posjeta državnika, u vjerskim svečanostima itd. U svakom tom pojavljivanju narodna nošnja ima nekakvo značenje. Ona šalje nekakvu poruku i u nju se upisuju različita značenja. Narodne nošnje su, posebno se to osjeti nakon proglašenja pobjednika na natjecanju, *osjetljivi objekti*, jer postaju osjetljive uporabom, tj. odijevanjem radi nagrađivanja, a istodobno postaju nositeljice afekta (usp. Frykman i Povržanović Frykman 2016).

U kontekstu natjecanja misao nam poseže za kategorijom objektivnosti. I, iako je „Obnavljamo baštinu” svojim propozicijama i pravilima poprilično blisko objektivnom ocjenjivanju, ono izmiče pred brojnim značenjima narodne nošnje u pojedinačnim kontekstima. Osim što se boduje vještina izrade i kompleksnost ukrasa, neizbježan je kontekst nastanka i značaj toga procesa za lokalnu zajednicu. Dakle, učinak neke narodne nošnje, koja će okom možda biti primamljivija od neke druge, uzmiče pred učinkom narodne nošnje koja dolazi iz, npr. ratom opustošene Banovine ili okolice Voćina. Etnolozi, stručnjaci prosudbene komisije tada moraju odlučiti kakvu će poruku svojim

odabirom poslati. Upravo taj učinak narodne nošnje na one koji je promatraju ono je što često ne možemo imenovati kada želimo objasniti zašto je upravo naša nošnja najljepša. No, u ovom smislu potrebno je uzeti u obzir i to da se ova revija odvija pred uglavnom domaćom publikom, Slavoncima, kojima je njihova narodna nošnja najljepša. Svako odluci stručne komisije koja ne uključuje nagradu nekoj od narodnih nošnji istočnog Brodskog Posavlja slijedi negodovanje. Nakon što sudačka odluka prijeđe granice publici poznatoga, odabirom nošnje iz nekog drugog kraja, izostaje onaj poznati afekt te dolazi do nerazumijevanja. Publici je apsolutno poznata narodna nošnja njihovog kraja i ne trebaju im dodatna objašnjenja za odabir takve nošnje, no za nošnju drugoga kraja nedostaje karika historizacije koja osigurava dodatni kontekst publici za razumijevanje nepoznatoga i doživljaj afekta te nepoznate nošnje (usp. Jansen 2016: 69). U ovome elementu afektivnosti narodne nošnje možda leži odgovor na pitanje zašto je svakome njegova nošnja najljepša.

Naša nošnja je najljepša – umjesto zaključka

Ovaj tekst naznaka je pokušaja novoga načina čitanja narodne nošnje danas. Posudionica i radionica narodnih nošnji svojim dugogodišnjim radom pomiče, briše i ocrtava granice ovoga pojma, kreira kulturne politike i praktično propituje odnose narodnih nošnji s pojedincima, kolektivima, društvenim situacijama. Upravo ta komunikacija narodne nošnje kao dijela materijalne kulture postavlja narodnu nošnju na mjesto subjekta i objekta društvene konstrukcije. Pozicija narodne nošnje u polju materijalne kulture povlači za sobom cijelu paletu nematerijalnih kulturnih dobara, vještina, znanja i značenja. Narodna nošnja kao subjekt društvene konstrukcije izaziva kod ljudi različite učinke: osjećaje, sjećanja, potrebe, emocije. Kao objekt, narodna nošnja podložna je upisivanju poruka koje se onda s pozicije moći komuniciraju određenim skupinama. U tom slučaju narodna je nošnja sredstvo za prenošenje poruka, kao u slučaju njihove obnove nakon Domovinskoga rata.

Kako to da je svakome njegova narodna nošnja najljepša? Ako je odijevamo, zar nije onda nošnja isto što i odjeća? No, nije ovdje riječ uvijek o vlastitoj narodnoj nošnji. *Naša nošnja* predstavlja više puta spomenutu kolektivnu svojinu. Bez obzira na to čije je ona stvarno vlasništvo, narodna nošnja postaje *naša*, jer upravo ta konkretna kombinacija tradicijskih

odjevnih predmeta odražava različite poveznice pojedinca s krajem iz kojeg potječe, njegovom osobnom poviješću te ga specifičnim znanjem povezuje s osjećajem pripadanja nekoj zajednici. Dakle, preduvjet je specifično znanje koje pojedinac treba imati kako bi razvio osjećaj povezanosti s narodnom nošnjom. Kada to znanje izostaje, izostaje i afekt pa je potrebno kreirati kulturne politike koje stvaraju znanje i poveznice.

Upravo to je jedna od uloga Posudionice i radionice narodnih nošnji. Ova jedinstvena specijalizirana ustanova u Republici Hrvatskoj ne libi se zauzeti svoje mjesto u društvu kada je to potrebno te poduzeti konkretne mjere kada su narodne nošnje izravno ugrožene, kada prijeti opasnost od nestanka dragocjenih znanja i vještina njihove izrade. Svojom djelatnošću, ova ustanova postavljena je kao jedan od najviših autoriteta za narodne nošnje u Hrvatskoj te je ova edicija pravo mjesto da se o narodnim nošnjama progovori na nov i znanstveno utemeljen način. Baš kao što Posudionica svojim aktivnostima neprekidno pronalazi načine da se narodne nošnje nađu u hrvatskom društvu na suvremen i moderan način, tako ovim putem omogućuje da se tematika narodnih nošnji nađe i u fokusu suvremene etnologije i kulturne antropologije. Ovaj tekst samo je skroman prilog naizgled iscrpljenoj temi, ali primjenom novih pristupa zapravo cijelom polju neistraženih potencijala.

Literatura

- FRYKMAN, Jonas i Maja POVRZANOVIĆ FRYKMAN. 2016. „Affect and Material Culture: Perspectives and Strategies”. U *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*, ur. FRYKMAN, J. i Maja POVRZANOVIĆ FRYKMAN. Lund: Nordic Academic Press.
- JANSEN, Stef. 2016. „Ethnography and Choices Posed by the ‘Affective Turn’”. U *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*, ur. FRYKMAN, J. i Maja POVRZANOVIĆ FRYKMAN. Lund: Nordic Academic Press.
- NOYES, Dorothy i Regina BENDIX. 1998. „In Modern Dress: Costuming the European Social Body, 17th-20th Centuries”. *The Journal of America Folklore*, vol. 111, No. 440: 107–114.
- SHUKLA, Pravina. 2015. *Costume: Performing Identities through Dress*. Bloomington: Indiana University Press.

ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena, Sanja POTKONJAK i Tihana RUBIĆ. 2016. *Misliti etnografski: Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: HED Biblioteka.

Izvori

GLIGOREVIĆ, Ljubica. 2000. „Prošloga tjedna u prostorijama Gradskoga muzeja Vukovar darovane narodne nošnje”. *Vinkovački list*. br. XX: 9.

KUSIN, Vesna. 1993. „Zlatne ruke. U Gradskom muzeju Varaždina otvorena izložba, Zlatne ruke prognanica”. *Vjesnik*, br. XX: ??

PUTAREK, Zlatko. 1993. „Otvorene dvije bogate varaždinske etnološke izložbe. Hrvatsko folklorno blago”. *Varaždinske vijesti*. br. 2510: ??

ŠIGIR, Mirjana. 1992. „Tajne stoljetnog umijeća”. *Novi vjesnik*. br. XX.

SUMMARY

Marija Gačić

„OUR COSTUME IS THE MOST BEAUTIFUL!”

EXPLORING FOLK COSTUMES THROUGH THE LENS OF AFFECT THEORY,
ILLUSTRATED BY THE ACTIVITIES OF THE FOLK COSTUME LOAN AND
WORKSHOP

The Folk Costume Loan and Workshop is a distinguished institution dedicated to the study and preservation of folk costumes. With a proactive cultural policy established during and after the Homeland War, the institution has become a leader in the restoration and reconstruction of these costumes.

Folk costumes are delicate items that gain their significance through the emotional connections formed during interactions with people. This interplay positions folk costumes both as subjects and objects of social construction within material culture. Their role in this realm encompasses a variety of intangible cultural assets, including skills, knowledge, and meanings.

As a subject of social construction, folk costumes evoke diverse responses in individuals, such as feelings, memories, needs, and emotions. Conversely, as objects, they carry messages that are communicated to specific groups from a position of authority. In this regard, folk costumes serve as a medium for conveying these messages.

Through showcasing restored costumes and selecting exemplary reconstructions, the Folk Costume Loan and Workshop actively contributes to shaping the social role of this aspect of Croatian material culture. By applying affect theory to a topic often considered thorough in Croatian ethnology, this text introduces a fresh perspective on this cultural phenomenon.